

B.D. Poppen

Lichtgevende molenspeldjes in oorlogstijd

Tijdens een les van de cursus “Grunneger Historie”, gegeven door Kees Reinders, met gebruikmaking van zijn boek “Van dou en nou op t Hoogelaand”, werd aandacht besteed aan de Tweede Wereldoorlog in de provincie Groningen. Kees vertelde o.a. over de ‘Winterhulp Nederland’ en de speldjes waarmee men de gevers probeerde te lokken.

Thuis gekomen zocht ik in mijn molencollectie, waarin zich vier speldjes in de vorm van een molen bevinden, die in het oorlogsjaar 1940 werden uitgegeven. De uitgave werd georganiseerd door de stichting Winterhulp Nederland (WHN), die op 22 oktober 1940 door rijkscommissaris Seyss-Inquart was opgericht. Daarbij werden alle Nederlandse burgemeesters benoemd tot plaatselijke directeuren.

De stichting WHN was bedoeld om ‘behoefte Nederlandse staatsburgers zonder aanzien des persoons hulp en ondersteuning te verschaffen’. Dit laatste klopte echter niet, want gehandicapten en bejaarden kwamen niet voor verzorging in aanmerking en als snel werden ook Joden uitgezonderd.

De WHN gaf ook waardebonnen uit waarmee de begunstiger levensmiddelen, kleding, schoeisel en brandstoffen kon kopen. Echter, ook hiervoor kwam lang niet iedereen in aanmerking.

De waardebonnen mochten niet tegen contant geld ingewisseld worden. Winkeliers en handelaren waren verplicht de bonnen als betaling aan te nemen.

Daarnaast werden één keer per maand in het hele land collectes gehouden. Onder de collectanten bevonden zich veel Duitsgezinde lieden en NSB'ers, die door de partijleiding waren aangespoord om zich voor dit werk op te geven

De afbeelding toont de speld die door de collectanten van de Winterhulp Nederland werd gedragen.

De collectes echter waren bij de Nederlanders niet erg populair. Er werd dan ook regelmatig opgeroepen niets te geven aan de NSB'ers. Op de posters waarmee reclame werd gemaakt voor de winterhulp, werd nogal eens de tekst “Nog geen knoop van mijn gulf voor de winterhulp” geklad.

De loterijen daarentegen waren wel populair, omdat de goklust het nogal eens won van de principes.

Millioenen molentjes wachten op koopers

Volgende week vrijdag en zaterdag zullen de collectanten, voorzien van kussens met molentjes, een aanval doen op de burgers der Nederlanden ten bate van de "Winterhulp".

Onderschrift in het krantenbericht: Volgende week vrijdag en zaterdag zullen de collectanten voorzien van kussentjes met molentjes een aanval doen op de burgers der Nederlanden ten bate van de "Winterhulp".

Om het geven bij collectes te stimuleren werden er speldjes gemaakt, die aan de gevers werden uitgereikt.

Met deze speldjes werd ingespeeld op sentimenten en nationale gevoelens.

Zo werden er series uitgegeven met afbeeldingen van sprookjes, bloemen, vogels, vlinders, verkeersborden, schepen, provinciewapens en het wapen van Amsterdam, bekende gebouwen, waterstaatswerken, klederdrachten, historische figuren, kerstversieringen, figuren van de dierenriem, kleine boekjes met verbeeldingen van het Nederlandse lied en luciferboekjes, waardoor ze voor velen toch populaire spaarobjecten werden.

De speldjes werden gemaakt van metaal, hout, terracotta, karton, waspapier, kunststof en halfedelstenen die geschikt waren om tot kleine broches omgewerkt te worden. Zie enkele voorbeelden hieronder.

De 1¼ miljoen ronde, houten winterhulp insignes werden gemaakt in Smeets' verenigde werkplaatsen voor kunst en ambacht te Gennep. Ze werden in de winter 1941-1942 stuk voor stuk met de hand gedraaid en met brandstempels voorzien van winterse tafereeltjes.

De afwerking gebeurde in huiswerkplaatsen, waar ze met de hand werden gelakt en gekleurd. Ook werd er een gaatje in geboord, waardoor een roodzijden koordje werd geregen.

De rode terracotta speldjes werden door de N.V. Brouwer's Aardewerk te Leiderdorp gemaakt van Rijnse klei. Hieruit werden de ronde vormpjes gestansd, voorzien van afbeeldingen van bekende gebouwen, waaronder de Martinitoren te Groningen. (Zie de linker afbeelding op de vorige pagina).

Bij de productie van de WHN-speldjes waren ook vele particulieren betrokken, die thuis enige miljoenen exemplaren vervaardigden.

De gebruikte poster voor de collecte op 29 en 30 november 1940, waarbij de gever een lichtgevend molentje kreeg.

De molenspeldjes

*De collectebus met het logo van de WHN.
In de deksel zitten ringetjes die lawaai maken
en de indruk gaven dat de bus goed gevuld is.*

De eerste collectie speldjes die in Nederland door de WHN werd uitgegeven, waren lichtgevende molentjes. De molentjes werden in verschillende vormen uitgegeven en werden gemaakt van galagiet (melksteen; kunsthoorn), bakeliet en metaal bestreken met lichtgevende verf. Deze laatste werd door de N.V. Philips te Eindhoven vervaardigd. Nadien bracht Philips nog een eigen lichtgevende speld uit onder de naam "phospo".

De galagiet speldjes werden door een fabriek te Leiden vervaardigd, die anderhalf miljoen speldjes uit galagietplaten zaagde.

*Onderschrift
in het
krantenbericht:
Ten bate van de
stichting
Winterhulp
Nederland
zullen op 29 en
30 november
boven afgebeelde
lichtgevende
speldjes worden
verkocht.*

De meeste Nederlanders wilden de speldjes helemaal niet en men zei dan ook: “Alleen NSB’ers lopen met molentjes.” De collecte werd dan ook geen succes, zodat men met veel speldjes bleef zitten.

Tijdens de collecte op 17 en 19 oktober 1942 werden de molenspeldjes opnieuw aangeboden en toen vonden ze massaal aftrek. Het feit dat de molentjes lichtgevend (reflecterend) waren, werd door velen als ideaal gezien, om tijdens de verduisteringstijd te dragen. En zo liep men letterlijk en figuurlijk met molentjes.

In de eerste oorlogswinter werden ruim 200 miljoen speldjes verkocht.

Totaal werden rond 1,3 miljard van deze kleine kunstwerken door het Winterhulpwerk verkocht.

De collectes begonnen elk jaar in oktober en duurden tot april.

De affiche voor de collecte op 17 en 18 februari 1942, steendruk lithografie.

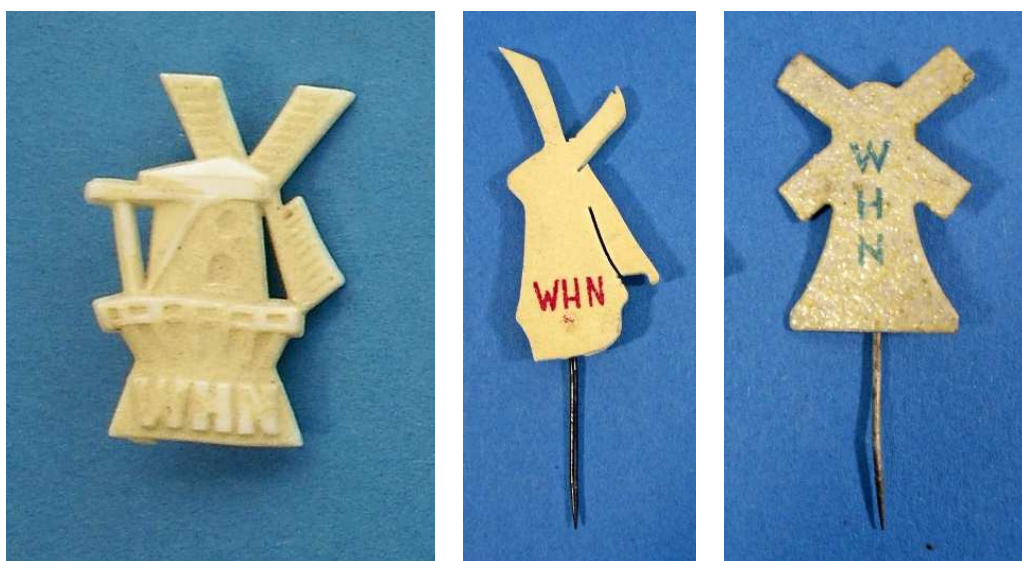

Historische figuren, een papieren plaatje geplakt op hout.

Aanvankelijk hadden de collectes een vrijblijvend karakter, doch geleidelijk werden ze steeds minder vrijblijvend, zo werd er gecontroleerd of iemand gaf en hoeveel.

Vele Nederlandse burgemeesters, die waren benoemd tot plaatselijke directeuren, namen diverse maatregelen om de "a-sociale elementen wat gemeenschapszin bij te brengen", zo stond in een krantenbericht. De laatste collecte werd gehouden op 4 en 6 maart 1944.

Drie voorbeelden van de lichtgevende molentjes uit de collectie van de auteur. Ook nu nog zijn ze lichtgevend.

Belgische winterhulp

Ook in België werd een winterhulp ingesteld, die bestond uit een bundeling van enige organisaties, waaronder het Rode Kruis van België, het Vlaams Kruis, het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn en het Nationaal Werk voor Oudstrijders en Oorlogsinvaliden. Samenwerking met de Militärverwaltung werd zoveel mogelijk vermeden, zodat de beoogde propaganda die aan de Duitsers ten goede moest komen, achterwege bleef en ze door de bevolking in grote mate werd aangevoeld als een eigen, Belgisch organisatie. Hierin onderscheidde de organisatie zich van Winterhulp Nederland die steeds meer verstrikt raakte in de collaboratie.

Lucifers in mapjes met Nederlandse en Franse taalopdruk.

De Nederlandse Volksdienst, een in juli 1941 door de Duitse bezetter ingestelde organisatie, naar voorbeeld van de National Sozialistische Volkswohlfahrt in Duitsland, moest zorgen voor de sociale- en gezondheidszorg in Nederland. Gehandicapten en bejaarden kwamen echter niet voor verzorging in aanmerking. Zieken werden wel geholpen, mits zij 'ariër' waren.

De NVD deelde 'schadekaarten' uit, een papier met een aantal bonnen voor warme maaltijden en broodmaaltijden, waarmee slachtoffers, die direct of indirect getroffen werden bij bombardementen, geholpen konden worden. Ook deze, op ideologisch racistische leest geschoeide organisatie was bij vele Nederlanders niet geliefd.

Als reactie op de activiteiten van de Winterhulp Nederland werd er reeds in de eerste oorlogswinter een spotlied met vier coupletten op geschreven (het lied was op de wijze van het puur hollands lied "Piet Hein"). Daarnaast werden er vele moppen gemaakt en rijmpjes gemaakt.

Een versje dat weergaf waar men dacht dat de opbrengst van de collecten van de Winterhulp bleef:

Ontvangt de Winterhulp een pop (gulden),
dan strijkt de mof drie kwartjes op.
Een kwartje voor Mussert en zijn tante,
weg met de landverraders, zwendelaars, collectanten.
In stad en land, in huis en stulp,
geen halfje (halve cent) voor de Winterhulp!

En een der anti-propagandaleuzen voor Winterhulp Nederland was:

Nog geen knoop van mijn gulp voor de Winterhulp.

Het overgrote deel van de bevolking meed de collectanten van de Winterhulp, liever stak men de straat over dan dat men met hen geconfronteerd zou worden.

Bronnen:

wikipedia

<http://www.hinkepink.nl/winterhulp.htm>

Afgedrukt in het halfjaarlijks bericht van de Stichting Historische Kring Noordelijk Hunsingo, nr. 52, februari 2016.